

ПРИРОДНО-РЕСУРСНА СПІЛЬНІСТЬ І ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ВИРОБНИЦТВА

В статті розглянуто питання впливу природних ресурсів на формування територіальної структури промисловості, дано визначення територіальної природно-ресурсної спільності виробництв. Визначені форми впливу природних ресурсів на розвиток виробничо-територіальних утворень. Виявлено порядок вивчення взаємовідношення територіальних і технологічних природно-ресурсних спільностей.

Ключові слова: природні ресурси, територіальна структура виробництва, спільність виробництв, територіально-виробничі комплекси, елементи функціональної структури виробництва.

Korotun S. I. Naturally-resource community and forming of territorial pattern of production

In the article is considered the question of influence of natural resources on forming the territorial structure of industry, determination of territorial naturally-resource community of productions. The forms of influence of natural resources are considered on development of productive-territorial educations. Found out the order of study of interrelation of territorial and technological naturally-resource communities.

Key words: natural resources, territorial pattern of production, community of productions, territorial-production complexes, elements of functional pattern of production.

Дослідження можливостей науково обґрунтованого планування і управління формуванням і розвитком територіальної структури виробництва і, зокрема, територіальної структури (ТС) виробництв, орієнтованих на сировинний чинник, повинно стати одним з ефективних шляхів раціонального використання природних ресурсів і охорони довкілля [1, 5]. На особливу увагу заслуговує, на наш погляд, дослідження впливу природних ресурсів (ПР) на формування територіальної структури промисловості, що дозволить розглянути особливості їх взаємозв'язку в просторовому і часовому аспектах.

Територіальна структура відбиває процес територіалізації виробництва, що об'єднує виробничі й інтеграційні процеси між суспільством і природою. Основні змістовні моменти процесу територіалізації 1) закріплення, розміщення певного виробництва на конкретній території; 2) зв'язність виробництв через територію. Виділені моменти знаходяться у взаємозв'язку, розгляд якого дозволяє виявити певні тенденції розвитку територіальної структури. Формування цієї структури обумовлене характером громадського виробництва і відображається через процеси його диференціації і інтеграції.

На першому етапі формування територіальної структури відбувається територіальна локалізація окремих виробництв, обумовлена сприятливими територіаль-

ними (природними, демографічними, соціально-економічними та ін.) умовами, формуються первинні територіально-виробничі утворення, наприклад, промислові пункти, галузеві промислові центри – прості елементи ТС [2]. Виникнення первинних елементів ТС виробництва, основу яких складає сприятливий природний чинник, може бути пов'язане з експлуатацією цінних лісових ресурсів, розробкою родовищ корисних копалини, переробкою сільськогосподарської сировини тощо. В силу нерозвиненості допоміжних, обслуговуючих і інших виробництв інфраструктури, відсутності технологічних зв'язків між окремими підприємствами територіальні зв'язки, навіть розташованих поруч виробництв, виражені слабо.

На другому етапі з'являються і розвиваються виробничі зв'язки між територіально-виробничими утвореннями і всередині них. Формується структура. Це обумовлює виникнення специфічних елементів ТС як носіїв виробничо-територіальних зв'язків – транспортних підсистем, що забезпечують обмін між підприємствами сировиною, напівфабрикатами, готовою продукцією, і створюють умови для реалізації переваг різних видів територіальних спільностей (зосередження природних ресурсів, концентрація населення і т.д.). На цьому ґрунті відбувається подальше посилення процесів кооперації, комбінування і територіальної концентрації підприємств, розвиток і вдосконалення форм виробничо-територіальних утворень.

На цьому етапі формуються складні територіально-виробничі утворення – територіально-виробничі комплекси (ТВК) [4]. Вони включають всі виробництва, які прямо або опосередковано взаємопов'язано розвиваються на цій території. Ці зв'язки переважно загальноекономічні, які виникають між виробництвами в результаті спільності обслуговуючих їх інших виробництв і елементів невиробничої сфери і засновані на спільності території. Тут, ми акцентуємо увагу, на територіальній єдності, компактності території, де в силу дії певних територіальних чинників процеси виробничого комплексотворення відбуваються на безперервній території. Часто таким чинником виступають природні ресурси. Розглядаючи природні ресурси як територіальний чинник інтеграції виробництва, ми пропонуємо ввести поняття «територіальна природно-ресурсна спільність виробництв». Форми цієї спільності значною мірою визначені особливостями територіального зосередження базисних ресурсів (наприклад, складністю територіальної структури мінеральних ресурсів України, елементами якої є зони, макрорайони, райони, макрокущі, кущі [5].

Подальший розвиток територіальної системи виробництва регіону пов'язаний з посиленням виробничо-територіальної інтеграції, вдосконаленням функціональної структури виробничого комплексу регіону, формування якої тісно пов'язане з формуванням територіальної системи [3].

Така схема формування ТС виробництва регіону умовна і не дає повного уявлення про особливості цього процесу. Відособленість стадій формування ТС відносна, властиві їм процеси територіальної локалізації і виробничі (виробничо-територіальні) зв'язки виробництв накладаються в часі, сполучаються. Територіальна структура виробництва формується упродовж тривалого

часу і навіть в умовах територіального господарювання має недоліки, внаслідок неузгодженості галузевого і територіального планування, отже, її елементи не завжди є ТВК, що сформувались.

Вивчаючи взаємозв'язок природних ресурсів і процесів формування територіальних структур виробництва, необхідно розглянути форми впливу природних ресурсів на розвиток виробничо-територіальних утворень – елементів функціональної структури виробництва, серед яких виділяються районні (регіональні) прості інтеграції (РП), районні (регіональні) галузеві інтеграції (РГ), районні (регіональні) цикли виробництва (РЦВ) [4].

Вплив ПР на розвиток РП виражається в його технологічній інтеграційній активності, що вимагає створення певних форм виробничо-технологічної інфраструктури, яку можна виділити як технологічну природно-ресурсну спільність.

Вплив природних ресурсів на формування РГ подвійний: з одного боку, вони виступають як чинник технологічної спільності, формуючи виробничо-територіальні елементи галузевих інтеграцій, наприклад, РП; з іншого боку, являючись складовою територіальної спільності, певні форми територіального зосередження природних ресурсів виступають підґрунтям для інтеграційних процесів виробництва. У останньому випадку природні ресурси виступають як територіальна природно-ресурсна спільність. Проте, в цій групі виробничо-територіальних утворень для базисних видів природних ресурсів характерне переважання технологічної інтеграційної активності, що не досягла ще своєї вищої форми, яку вони виявляють при формуванні регіональних циклів виробництва.

Основою інтеграційних процесів в РЦВ є виробничо-технологічні зв'язки, розвиток яких значною мірою обумовлений проявом технологічної інтеграційної активності природних ресурсів.

Дослідження впливу природних ресурсів на формування елементів територіальної і функціональної структур дає можливість говорити про природно-ресурсну спільність виробництва, що проявляється в двох основних формах (територіальній і технологічній), виступає як важливий інтеграційний чинник виробництва. Територіальна природно-ресурсна спільність заснована на просторовому поєднанні природних ресурсів і обумовлює формування загально-економічних зв'язків, з чим пов'язано, наприклад, формування ТВК. Технологічна природно-ресурсна спільність, заснована на комплексоутворючій дії природних ресурсів, виступає чинником формування і розвитку виробничо-технологічних зв'язків (регіональних циклів виробництва). Об'єднана дія цих двох форм спільності призводить, зокрема, до утворення регіональних галузевих інтеграцій, в яких територіальна і технологічна активності проявляються досить слабо.

Природно-ресурсна спільність, що відображає процес спільного використання виробництвом окремих властивостей природних ресурсів, визначається цими властивостями, тому для науки важлива типізація природних ресурсів за характером їх виробничо-ресурсної активності. Можна виділити три осно-

вні типи природних ресурсів за їх комплексуютьуючою активністю: територіальною, технологічною і зв'язаною. Властивості природних ресурсів обумовлені рівнем розвитку продуктивних сил, ростом технічних і технологічних можливостей і зміною потреб суспільства, у зв'язку з чим міра і форми активності ресурсу можуть змінюватися.

Для господарської практики важливе значення має поєднання галузевих і територіальних аспектів використання природних ресурсів. Тому особливе місце повинно зайняти вивчення взаємозв'язку територіальних і технологічних природно-ресурсних спільностей, яке може проводитись за двома основними напрямками: 1) за напрямом дослідження форм і міри технологічної активності територіальних поєднань природних ресурсів (ТППР) (типізація ТППР за мірою комплексуютьуючої активності); 2) за напрямом вивчення територіальної активності (форм територіального зосередження) елементів функціональної структури (виробничо-територіальних систем).

Такі аспекти дослідження дозволяють розглянути співвідношення територіальної і функціональної структур у розрізі їх формування і розвитку на загальній природно-ресурсній основі. Найважливішим моментом цього співвідношення є вивчення форм прямого (територіальна природно-ресурсна спільність) і опосередкованого через особливості функціональної структури (технологічна природно-ресурсна спільність) впливу природних ресурсів на формування територіальної структури виробництва.

1. Горленко, Й. А. Проблеми комплексного розвитку території [Текст] / Й. А. Горленко, Л. Г. Руденко, С. Н. Малюк. — К.: Наукова думка, 1994. — 296 с.
2. Гусева М. О. Структурні трансформації в економіці регіону: оцінка стану та пріоритети структурної корекції / М. О. Гусева // Регіональна економіка. — 2015. — № 1. — С. 19–26.
3. Калетнік Г. М. Розвиток організаційно-функціональних структур управління в регіональних економічних системах [Текст] : монографія / Г. М. Калетнік, А. Г. Мазур, О. Г. Кубай. — М-во аграр. політики, ВДАУ. — Вінниця : Вінницька газета, 2009. — 185 с.
4. Манів, З. О. Регіональна економіка [Текст] : навч. посіб. / З. О. Манів, І. М. Луцький, С. З. Манів. — Львів: "Магнолія 2006", 2011. — 638 с.
5. Паламарчук, М. М. Минеральные ресурсы и формирование промышленных территориальных комплексов [Текст] / М. М. Паламарчук, И. А. Горленко, Т. Е. Яснюк— К.: Наук, думка, 1978. — 240 с.